

Chorwacki dowcip polityczny

Jaką rolę odgrywa dowcip polityczny i jak funkcjonuje w naszej świadomości? Czy w zmieniających się realiach politycznych zmienia się struktura dowcipu politycznego? Ażeby odpowiedzieć na te pytania, należy na wstępie omówić istotę humoru politycznego i funkcje, jakie może on spełniać. Jednym z jego głównych założeń jest wytykanie i piętnowanie niedoskonałości ludzi będących u władzy, struktur politycznych, panującego ustroju. Jak zauważa Wojciech Chlebda, dowcip polityczny „na swój sposób (...) jest lusterkiem czasu, lusterkiem miejsca, lusterkiem ludzi”¹. Krytyka rozmaitych niedociągnięć, zawarta w dowcipach politycznych, przyczynia się do poprawy – choćby w nikłym stopniu – otaczającej rzeczywistości. Jednak najważniejszą rolą każdego dowcipu, także politycznego, jest rozbawienie słuchacza.

Dowcip polityczny odnosi się niekiedy do absurdałnych realiów (jak np. w Polsce w okresie PRL) i wydaje się tym śmieszniejszy, im większą antypatię czuje odbiorca w stosunku do obiektu żartów². Z tego powodu tak wiele dowcipów dotyczy polityków oraz pracowników instytucji rządowych, którzy zazwyczaj nie cieszą się popularnością w społeczeństwie.

Można wyróżnić kilka najważniejszych funkcji, które spełnia dowcip polityczny³. Pierwszą z nich jest funkcja obronna. Dowcip staje się swego rodzaju orężem bezradnego, słabego człowieka przeciw wszechmocnej władzy. Poczucie bezradności znacznie maleje, kiedy poprzez wytknięcie słabostek, przywar czy braku kompetencji sprowadza się bohaterów żartów, wcześniejszych herosów, do „zwyyczajnych” rozmiarów. Stają się przez to podobni do samych nadawców dowcipów, nie są już tak potężni i niedostępni, jak wydawali się wcześniej. Nie dziwi zatem, że również chorwacki humor polityczny obfituje w dowcipy ośmieszające bohaterów sceny politycznej. Ważna jest również funkcja katartyczna. W przypadku braku jakiejkolwiek nadziei na zmianę, w czasach ucisku społecznego i represyjnego reżimu politycznego, śmiech stawał się rodzajem katarsis i przywracał utraconą nadzieję. Dowcip więc nie tylko zmuszał do myślenia, ale był czymś w rodzaju remedium na „chorą”, często nie do zniesienia, rzeczywistość. Psychologia dowodzi bowiem niezbicie, że śmiech ma działanie terapeutyczne i jest skutecznym lekiem na wszelkie sytuacje stresowe. Kolejną funkcją dowcipu politycznego, którą należy wyróżnić, jest jego funkcja intelektualna. Wyraża się poprzez stosowne chwytły stylistyczne oraz dobór odpowiednich konstrukcji i środków językowych.

¹ W. Chlebda, Wstęp [w:] D. Buttler, *Polski dowcip językowy*, Warszawa 2001, s. I.

² W. Chłopicki, *O humorze poważnie*, Kraków 1995, s. 15.

³ Klasyfikacja funkcjonalna dowcipu za: W. Chłopicki, *O humorze...*, s. 53; K. Żygulski, *Wspólnota śmiechu. Studium socjologiczne komizmu*, Warszawa 1985, s. 28–29.

Teoretycy wyraźnie rozgraniczają terminy takie, jak kawał, dowcip i anegdota. Anegdota to zabawna opowiadka oparta na autentycznym zdarzeniu⁴, natomiast dowcip nie musi – choć częściowo może – opierać się na faktach. W przeciwieństwie do kawału, dowcip nie ogranicza się tylko do tworzywa słownego. Dowcipnym może być rysunek (karykatura), sytuacja lub człowiek. Kawał natomiast definiowany jest jako krótka forma prozaiczno-dramatyczna, która musi spełniać dwie podstawowe cechy – charakteryzować się zwięzłością (przekazywany jest zazwyczaj drogą ustną) oraz zawierać zaskakującą pointę⁵. W niniejszym opracowaniu używam wyłącznie terminu „dowcip”⁶. Wydaje się, że określenie to jest najbardziej pojemne oraz najlepiej oddaje to, co mieści się w chorwackim terminie *vic*.

W tym artykule zostanie poddany analizie chorwacki dowcip polityczny rozumiany bardzo szeroko, tj. jako wszystkie żarty, anegdoty, gry słowne itd. wyrażone w języku chorwackim, a odnoszące się do sytuacji politycznej nie tylko chorwackiej, ale także każdej innej, np. serbskiej, rosyjskiej (wcześniej radzieckiej) czy amerykańskiej.

O początkach dowcipu politycznego w Chorwacji można mówić już w połowie XIX wieku. Wraz z upowszechnieniem się druku pojawiło się wiele różnych periodyków, a w nich pierwsze dowcipy i karykatury. Jednym z nich był prawicowy organ prasowy „Zvekan”, który ukazywał się w Zagrzebiu od 1867 roku jako pismo o charakterze humorystyczno-satyrycznym. „Zvekan” reprezentował interesy zwolenników Partii Prawa (*Stranka prava*), tzw. prawaszy, przedstawiał główne idee i tezy przede wszystkim ich głównego ideologa i przywódcy Ante Starčevicia. Poprzez teksty pisane prozą, utwory wierszowane, a także karykaturę pismo atakowało, a często wyśmiewało głównie ideologię i politykę Chorwackiego Stronnictwa Narodowego (*Narodna stranka*), ale również wady i przywary ówczesnego społeczeństwa. Humor, ostra satyra polityczna i społeczna były środkami propagandowymi Partii Prawa⁷. Tymi środkami wyrazu prawasze posługiwali się także w latach osiemdziesiątych XIX wieku, a co więcej, wydawanie pism o charakterze humorystyczno-satyrycznym stanowi w tym czasie istotną część ich działalności. Pozostałe partie polityczne nie inicjowały takich przedsięwzięć. Pojawiało się w tym okresie wiele periodyków, np. „Vragoljan”, ukazujący się na chorwackim wybrzeżu⁸ oraz zagrzebskie pisma „Bič”⁹, „Tries”¹⁰,

⁴ Anegdota – „krótkie, zabawne opowiadanie o charakterystycznym zdarzeniu z czyjegoś życia, z dowcipnym, zaskakującym słuchaczy zakończeniem” (za: *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, red. H. Zgólkowa, Poznań 2005, s. 45).

⁵ Np. „celny koncept, dowcipne odwrócenie spodziewanego rozwiązania, paradoksalne sformułowanie bądź nieoczekiwany zwrot myśli lub sytuacji, ostro kontrastujący z całym tokiem wypowiedzi” (za: A. Osinśka, *Krótka charakterystyka kawału współczesnego* [w:] *Genologia literatury ludowej. Studia folklorystyczne*, red. A. Mianeki, V. Wróblewska, Toruń 2002, s. 164).

⁶ Ze względów stylistycznych używam również obok terminu „dowcip” określenia „żart”. Cechy gatunkowe dowcipu zostaną omówione w dalszej części artykułu.

⁷ Humor i satyrę jako środki propagandowe omawia J. Turkalj. Por. *Zvekan – humor, satira i karikatura kao sredstvo pravaške političke propagande*, „Povijesni prilozi”, 18, Zagreb 1999, s. 121–160; *Pravaški humorističko-satirički listovi kao prenositelji političkih poruka 80-tih godina 19. stoljeća*, „Časopis za suvremenu povijest”, 32/3, Zagreb 2000, s. 463–472.

⁸ Humorystyczno-satyryczne pismo, które zaczęło ukazywać się dwa razy w miesiącu (od 1 czerwca 1881 roku) w miejscowości Bakar (Primorje). Ostatni jego numer ukazał się 20 lipca 1886 roku.

⁹ Ukazywał się od 1 listopada 1883 do 2 czerwca 1886 roku.

¹⁰ „Tries” zastąpił „Bič”, ukazywał się dwa razy w miesiącu od 8 lutego 1885 roku do 25 maja 1886 roku.

„Novi Bič”¹¹ (który ukazał się wraz z humorystycznym ilustrowanym kalendarzem¹²), „Ose”¹³, „Štipavac”¹⁴ oraz „Čuk”¹⁵.

O bujnym rozkwicie dowcipu politycznego w Chorwacji można jednak mówić dopiero w drugiej połowie XX wieku. Dowcipy z tego okresu zbierał i opracował chorwacki językoznawca Stjepan Babić. Jego antologia *Hrvatski politički vicevi* ukazała się w 1995 roku w Zagrzebiu i zawiera około tysiąca dwustu antykomunistycznych dowcipów z okresu 1945–1990¹⁶. Dowcipy te w swej warstwie treściowej odbijają całą historię polityczną i różne problemy społeczne, których Chorwaci doświadczali w tym okresie. W zbiorze tym znalazło się również kilka dowcipów z czasów drugiej wojny światowej, które dotyczą głównie rzeczywistości Niezależnego Państwa Chorwackiego (NDH) i są to przede wszystkim dowcipy o charakterze antyustaszowskim. Należy podkreślić, że nikt wcześniej w Chorwacji nie zajmował się tak dogłębnie dowcipem, dlatego praca Babicia jest bardzo ważną pozycją i stanowi niezwykle wartościowy materiał do analizy.

Chorwaci zawsze mieli poczucie humoru i podobnie jak inni obywatele państw byłego obozu socjalistycznego okazywali je zwłaszcza wtedy, gdy przyszło im egzystować w szczególnie trudnych warunkach. W okresie reżimu komunistycznego w byłej Jugosławii (1945–1990) powstawało wiele dowcipów, które krążyły w nieformalnym obiegu. Autorzy tych dowcipów byli anonimowi, niewątpliwie jednak reprezentowali różne warstwy społeczne, rozmaite środowiska. Dowcipy te zazwyczaj powstawały spontanicznie, rodziły się jako reakcja na absurdalne posunięcia ówczesnych elit rządzących. W takiej siernieżnej rzeczywistości rozkwitał chorwacki dowcip polityczny, często zjadliwy, a równocześnie celny. Naśmiewanie się z władzy było bardzo niebezpieczne i w tamtym okresie wiązało się z surowymi restrykcjami. Za opowiadanie dowcipów politycznych można było trafić do więzienia, co obrazują dobrze same dowcipy z tego okresu:

Pita Suljo Muju:

– *Jesi li čuo najnoviji vic?*

A Mujo odgovara:

– *Ma bolan, čuo. Odsjedio*¹⁷. (189)¹⁸

O wartości poszczególnych dowcipów bardzo często decydowało to, jaki wymiar kary, czyli ile lat więzienia, można było dostać za ich opowiadanie (od miesiąca do trzech lat). Mówiło się więc o dowcipach na przykład „do roku”, „do dwóch” czy „do trzech lat” (chorw. *vic od godine, dvije i tri*)¹⁹.

¹¹ Ukazywał się równocześnie z pismem „Tries” od lutego 1885 roku do 1887 roku.

¹² Był to pierwszy kalendarz o treści humorystycznej, który ukazał się w języku chorwackim, najpierw w grudniu 1886, a potem w styczniu 1887 roku (drugie wydanie).

¹³ Pismo to ukazywało się od 1 lipca 1887 do 15 marca 1888 roku.

¹⁴ Ukazały się tylko trzy numery tego satyrycznego pisma, które było wydawane od 6 maja 1888 roku.

¹⁵ Było to ostatnie pismo humorystyczno-satyryczne prawaszy. Ukazały się tylko cztery jego numery – pierwszy 1 września 1888 roku, a ostatni 15 października 1888 roku.

¹⁶ S. Babić, *Hrvatski politički vicevi*, Zagreb 1995. Większość dowcipów Babić zbierał i zapisywał samodzielnie, niewielką część zaczerpnął z innych zbiorów, które wyczytał na końcu swojej pracy.

¹⁷ „Pyta Suljo Muja: Czy słyszałeś najnowszy kawał? A Mujo na to – coś ty głupi, słyszałem i odsiedziałem”.

¹⁸ Numer w nawiasie oznacza numer strony w antologii *Hrvatski politički vicevi* S. Babicia. Brak takiego numeru oznacza, że dowcip pochodzi ze stron internetowych, których wykaz zamieszczam na końcu artykułu.

¹⁹ A. Miletić, „Vjesnik”, 9.06.1990, s. 11, cyt. za: S. Babić, *Hrvatski politički...*, s. 593.

Zbog pričanja političkih viceva osudiše jednog čovjeka na tri mjeseca, a on se smije.

– Dobio tri mjeseca pa se smiješ?

– Kako se ne bih smijao kad znam jednog od godine dana²⁰. (186)

Można było trafić do więzienia, w niejednym przypadku stracić pracę – „*Nekada se za politički vic moglo odsjediti i posao izgubiti*”²¹. Ważne więc było komu i gdzie opowiada się dowcipy, co trafnie odzwierciedla jeden z żartów:

*Što je najvažnije kod političkog vica? Zapamtiti tko ga je ispričao*²². (191)

Pomimo to, że zdawano sobie sprawę z represyjnego charakteru reżimu, surowo karzącego za opowiadanie kawałów politycznych, nie rezygnowano z układania nowych dowcipów, a nawet wręcz intensyfikowano tego rodzaju twórczość. Opowiadanie żartów było sprzeciwem wobec sytuacji politycznej i aktem cywilnej odwagi.

Absurd tamtych czasów oddają poniższe dowcipy:

*Znaš li što je to sreća? Sreća je živjeti u socijalizmu. A znaš li što je to nesreća? Nesreća je kad te zadesi ta sreća*²³. (69)

*Jesi li čuo da se u Jugoslaviji ukida Brailleovo pismo? Progledao je i posljedni slijepac*²⁴. (586)

Rozpad Jugosławii w 1991 roku i zmiana sytuacji politycznej spowodowały, że można było zacząć opowiadać dowcipy antykomunistyczne już bez strachu przed karą. Natomiast w dalszym ciągu nie można było otwarcie, na forum publicznym, opowiadać dowcipów ośmieszających ówczesną władzę. Nie tyle wiązało się to z realnymi restrykcjami, ile raczej wynikało z mentalności Chorwatów, którzy nie umieli się pozbyć ograniczeń, jakie wpoił im poprzedni reżim. Tylko nieliczni decydowali się na komentowanie rzeczywistości politycznej na łamach prasy. Można tu wymienić kilka nazwisk: Joško Marušić, Tanja Torbarina, Srećko Puntarić Felix²⁵.

Współcześnie tworzy się całe strony internetowe poświęcone humorowi politycznemu, na których można nie tylko przeczytać, ale również skomentować najnowsze dowcipy. Stosunek Chorwatów do dowcipów politycznych trafnie oddaje wypowiedź jednego z internautów:

A co? dowcipy polityczne są tematem tabu? A może tylko dowcipy o niektórych politykach? Dowcipy polityczne opowiadało się o Ticie w czasach Tita, o Stalinie w czasach Stalina... Nie zabronicie więc nam żartować sobie na rachunek władzy „demokratycznej”²⁶.

²⁰ „Za opowiadanie dowcipów politycznych skazali pewnego człowieka na trzy miesiące, a on się śmieje. Dostał trzy miesiące i jeszcze się śmiejesz? Jak się mam nie śmiać, kiedy znam jeden (dowcip) do roku”.

²¹ „Kiedyś można było za kawał polityczny »odsiedzieć« i stracić pracę”; za: <http://www.blog.hr/arhiva/?id=2035>.

²² „Co jest najważniejsze w dowcipie politycznym? Zapamiętać kto go opowiedział”.

²³ „Czy wiesz, co to jest szczęście? Szczęście to żyć w socjalizmie. A wiesz, co to jest nieszczęście? Nieszczęście jest wtedy, gdy cię spotka to szczęście”.

²⁴ „Czy słyszałeś, że w Jugosławii rezygnują z alfabetu Braille’a? Przejrzał ostatni ślepiec”.

²⁵ Byli to autorzy zarówno dowcipów słownych, jak i karykatur, a te dwie formy dość często występowały obok siebie. Należy jednak karykaturę traktować jako jeden ze środków czy też zabiegów technicznych służących tworzeniu dowcipu. Zainteresowanych odsyłam m.in. do zbioru karykatur S. Puntaricia czy emigracyjnego wydania B. Fabeka. Por. S. Puntarić, *Od racije do demokracije*, Vjesnik 1990 (posebno izdanje); B. Fabek, *Crno na bijelo*, Toronto 1989.

²⁶ <http://www.forum.hr>

Czy też inna wypowiedź umieszczona na jednej ze stron zamieszczających dowcipy odnoszące się do politycznych absurdów starego reżimu i nowych czasów demokracji:

Ponieważ czasem mi się wydaje, że my dla polityków jesteśmy zwykłym żartem, możemy i my pośmiać się z nich²⁷.

Opowiadane i umieszczane na stronach internetowych dowcipy nie dotyczą wyłącznie starych i nowych bohaterów chorwackiej sceny politycznej, ale również przywódców i polityków innych państw, np. prezydentów amerykańskich (Billa Clintona, Georga W. Busha) i rosyjskich (Borysa Jelcyna). Po rozpadzie Jugosławii modne stały się dowcipy o przywódcach państw sąsiadujących – Slobodanie Miloševiću i Aliji Izetbegoviću czy Milo Đukanoviću²⁸.

Z teoretycznego punktu widzenia dowcip jako gatunek folklorystyczny posiada pewne swoiste cechy. Zwykle określany jest jako „krótkie (zwięzłe), humorystyczne opowiadanie o różnorodnej treści, które zawiera zaskakującą, zabawną pointę”²⁹. Jest gatunkiem funkcjonującym zasadniczo w języku mówionym, drukowane zbiory dowcipów mają charakter wtórny. Autorzy są zwykle anonimowi. Obecnie dowcip jest niezwykle popularnym gatunkiem współczesnego folkloru, w szczególności miejskiego. Pod względem popularności z dowcipem może dziś konkurować jedynie graffiti – pisemna lub graficzna forma anonimowej („podziemnej”) kultury miejskiej. Ze swej natury jest więc dowcip genetycznie, strukturalnie i funkcjonalnie powiązany z wieloma tradycyjnymi, małymi, satyrycznymi formami (gatunkami) folklorystycznymi takimi, jak facecja, kalambur, baj-

²⁷ „Kako mi se ponekad čini da smo mi za političare obična šala, možemo i mi o njima progovoriti koju riječ kroz vic”; za: <http://p200.ezboard.com/Politiki-vicevi>.

²⁸ Nierzadko są to te same dowcipy, które krążą w różnych wersjach (często udoskonalonych), zarówno w Chorwacji, jak i krajach sąsiednich. Zmieniane są tylko nieznacznie realia. Przykładem niech będzie poniższy dowcip: *Šta imate da prijavite? – pita carinik. Ništa, u koferima imam samo knjige. Dobro, ali otvorite kofere da vidimo... Carinik otvori kofere kao ono: u jednom boksovi cigareta, u drugom droga, u trećem oružje. I ovo vi zovete knjigama? – pita carinik. Pa, to su ti sabrana dela Mila Đukanovića! – odgovori Crnogorac (Co ma pan do oclenia? – pyta celnik. Nic, w walizkach mam tylko książki. Dobrze, ale proszę otworzyć walizki do sprawdzenia... Celnik zagląda do walizki, a tam: w jednej pudełka papierosów, w drugiej narkotyki, w trzeciej broń. I to pan nazywa książkami? – pyta celnik. No, to są dzieła zebrane Mila Đukanovića! – odpowiada Czarnogórzec). Druga wersja: Na granici zaustavio policajac šleper. Šta prevozite?, upita vozača pregledavši mu dokumente. Ništa posebno, odgovori vozač ležerno. Samo knjige. Knjige?!, pogleda ga policajac. Da vidim. Otvorite ovu kutiju! Otvori vozač kutiju, a u kutiji boksovi marlbora. Otvori vozač i drugu, a u njoj uredno spakovani heroin. Otvori vozač i treću kutiju, punu raketnih bacača, kalašnjikova i municije. Knjige, a?, gleda policajac vozača. Pa kakve su vam to knjige? Sabrana dela Slobodana Miloševića, mirno odgovori vozač (Na granicy strážnik zatrzymuje tira. Co przewozicie? Pyta kierowcę po sprawdzeniu dokumentów. Nic szczególnego, odpowiada kierowca spokojnie. Tylko książki. Książki? Pyta strážnik. Niech zobaczę. Otwórzcie to pudło. Kierowca otwiera pudło, a w środku kartony marlbora. Otwiera i drugie, a w nim elegancko spakowana heroína. Otwiera i trzecie pudło, pełne wyrzutni raket, kalašnikowów i amunicji. Książki, he? Patrzy strážnik na kierowcę. A co to za książki? Zebrane dzieła Slobodana Miloševića, spokojnie odpowiada kierowca). Trzecia, chorwacka wersja tego dowcipu jest bardzo podobna do poprzedniej, różni się jedynie szczegółami: Na granici na Kamenskom zaustavio policajac šleper širokobriješke registracije. Što prevozite?, upita vozača pregledavajući mu dokumente. Ništa posebno, odgovori vozač ležerno. Samo knjige. Knjige?!, pogleda policajac. Da vidim. Otvorite ovu kutiju! Otvori vozač kutiju, a u kutiji bakse švercanog marlbora. To su vama knjige? Da vidim ovu drugu kutiju! Otvori vozač i drugu, a u njoj uredno spakovani heroin. Da vidim kakve „knjige” imate u ovoj trećoj kutiji!, ljutito će policajac. Otvori vozač i treću kutiju, punu raketnih bacača, kalašnjikova i municije. Knjige, a?, gleda policajac vozača. Pa kakve su vam to knjige? Sabrana djela Franje Tuđmana, mirno odgovori vozač.*

²⁹ J. Užarević, *Karikaturnost „filozofskog vica”*, „Književna smotra” 33 (2001) br. 122 (4), s. 49.

ka, legenda, aforyzm, epigram, przysłowie, zagadka czy koncept. Istotą dowcipu jest humor (komizm) – tematy zaczerpnięte są z humorystycznych sytuacji codziennego życia pojedynczych osób i całego społeczeństwa. Najważniejsza jest pointa, bez której nie ma udanego dowcipu. Ponieważ dowcip żyje w języku mówionym, oznacza to, że rządzi się prawami twórczości ustnej (powtarzalność motywów, zmienność bohaterów, postaci).

Dowcip polityczny wyróżnia się jednak także pewnymi specyficznymi cechami. Zwykle ma postać krótkiej formy prozatorskiej o strukturze trójdzielnej³⁰, może też pojawić się w postaci zagadki³¹, wiersza, względnie zrytmizowanych sekwencji wypowiedzi³². Rzadziej spotykane są dowcipy dłuższe, które i tak zazwyczaj konstruowane są w taki sposób, aby można je było łatwo zapamiętać. Zwykle dowcipy krótkie są przekazywane w miarę wiernie, natomiast dłuższe już mniej dokładnie. Niektóre dowcipy w wersji zapisanej tracą swą pierwotną wartość, ze względu na brak mimiki i gestów.

Trójdzielna struktura dowcipu mającego formę prozatorską wygląda następująco: część pierwsza, która pełni funkcję wstępu, zwięźle wskazuje na okoliczności (sytuację) tego, co się dzieje; część druga stanowi logiczne przedłużenie początku, jego narracyjną lub logiczną kontynuację (może się realizować w dwóch skrajnych zasięgach: relatywnie obszernej narracji lub jej braku); część trzecia jest najważniejszą częścią dowcipu, jest to zakończenie, które określa się jako pointę, w kierunku której dowcip zmierza i która rozwiązuje żart. Pointa musi być nieoczekiwana, nieprzewidziana, zaskakująca, równocześnie naturalna, lekka, jasna, logiczna i zrozumiała.

Konstrukcję dowcipów o krótkiej formie prozatorskiej niech zobrazują poniższe przykłady:

*Uveo župnik u crkvu struju i kad je dobio račun za struju, pošalje ga u komitet. A oni mu ga vrate. On ga ponovno pošalje u komitet. Oni mu ga vrate s napomenom da to na njih ne spada. – Spada, spada – napiše župnik. Za vjernike služim misu po danu kad ne treba svjetla, a za komuniste noć!*³³. (51)

Vraća se političar kući i obasipa suprugu poljupcima:

– Sve je gotovo, izabran sam!

– Stvarno! Ne lažeš?

– Ne, sad više nema potrebe³⁴.

Zagadki są od dawna bardzo popularną formą dowcipów. Wśród zagadek dużą grupę stanowią zagadki kalamburowe, których istota oparta jest na grze słów. Poniżej został przedstawiony jedynie wybór tego typu dowcipów, począwszy od najstarszych do współczesnych:

*Kakva je razlika između kapitalizma i komunizma? U kapitalizmu će sutra biti bolje nego što je danas, a u socijalizmu je već danas bolje nego što će biti sutra*³⁵. (30)

³⁰ Ibidem, s. 50.

³¹ Chrw. *zagonetka* ‘zagadka’ i *pitalica* ‘pytanie’, czyli rodzaj gry w pytania i odpowiedzi.

³² Chrw. *ritmizirana sekvenca*.

³³ „Proboszcz zainstalował w kościele prąd i kiedy dostał rachunek, posłał go do komitetu. A oni mu go zwrócili. Ponownie posłał go do komitetu. Zwrócili mu go z uwagą, że to do nich nie należy. Należy, należy – odpisał proboszcz. Dla wiernych odpawiam mszę w ciągu dnia, kiedy nie potrzeba światła, a dla komunistów nocą”.

³⁴ „Wraca polityk do domu i obsypuje żonę pocałunkami. Załatwione, zostałem wybrany! Naprawdę, nie kłamiesz? Nie, teraz już nie ma potrzeby”.

³⁵ „Jaka jest różnica między kapitalizmem a komunizmem? W kapitalizmie jutro będzie lepiej, niż jest dzisiaj, a w socjalizmie już dziś jest lepiej, niż będzie jutro”.

*Kako je Tuđman podnio zadnje izbore? Mrtav hladan*³⁶.
*Zašto na Franjinom grobu ne raste cvijeće? Jer je đubre pređuboko*³⁷.
*Koja je razlika između Tita i Tuđmana? Tito uzeo Boga, a dao kruh, a Tuđman uzeo kruh, a dao Boga*³⁸.
*Što je to PDV? Pola dajem Vladi*³⁹.
*Zašto je Zagreb u zadnje vrijeme raskopan? Iskopavaju se partijske knjižice*⁴⁰

Równie lubiane zawsze były i nadal pozostają zrytmizowane sekwencje wypowiedzi. Zazwyczaj były to parodie powszechnie skandowanych haseł i sloganów, na przykład w okresie dyktatury Tity rozpowszechnione były frazy typu: *Druže Tito mi ti se kunemo* („Towarzyszu Tito my ci przysiegamy”) czy: *Bolje rat nego pakt* („Lepsza wojna niż pakt”). Niemal wszystkie przykłady dowcipów z tego okresu mających charakter zrytmizowanych sekwencji – to parodystyczne parafrazy ówczesnych „skrzydlatych słów”.

*Druže Tito, primi ti na znanje: sila masi daje ubranje*⁴¹ (410)
*Druže Tito povećaj nam plate, imaš para, prodo si Hrvate*⁴². (267)
*Od kolijevke pa do groba, najbrže nas vodi Sloba!*⁴³

Parodie takich sloganów pojawiają się też czasem w dowcipach o innej strukturze, np. w zagadkach:

*Što bi rekao Tuđman Slobi da zna da je u zatvoru? Bolje grob nego rob*⁴⁴.

Jedna z nowszych „rymowanek” jest przykładem łączenia starych motywów z nowymi:

*Tito je imao psa Rekasa, a Tuđman ima psa Šeksa*⁴⁵.

³⁶ „Jak Tuđman zniósł ostatnie wybory? Zupełnie obojętnie”. Jest to zagadka oparta na grze słów. Wyrażenie *mrtav hladan* dosłownie oznacza ‘przyjąć coś z obojętnością, (całkiem) chłodno’. Efekt komiczny uzyskano przez skojarzenie tej odpowiedzi z faktem, że Tuđman w tym czasie już nie żył (*mrtav* oznacza ‘martwy’, *hladan* – ‘zimny, sztywny’).

³⁷ „Dlaczego na grobie Franja nie rosną kwiatki? Bo nawóz jest za głęboko”. Jest to zagadka oparta na grze słów. Wyraz *đubre* ma dwa znaczenia: 1. ‘nawóz’, 2. ‘śmieci’, przenośnie także o człowieku.

³⁸ „Jaka jest różnica między Titą a Tuđmanem? Tito odebrał Boga, a dał chleb, a Tuđman odebrał chleb, a dał Boga”.

³⁹ „Co to jest PDV? Połowę daję władzy”. Skrót *PDV* (hrw. *porez na dodanu vrijednost*) oznacza ‘podatek VAT’.

⁴⁰ „Dlaczego Zagrzeb w ostatnim czasie jest tak rozkopany? Bo odgrzebuje się legitymacje partyjne”. Jest to aluzja do komunistycznej przeszłości wielu chorwackich polityków.

⁴¹ „Towarzyszu Tito, przyjmij do wiadomości: siła daje masie przyspieszenie”. Efekt komiczny uzyskano przez przeniesienie pojęć z zakresu fizyki.

⁴² „Towarzyszu Tito, podnieś nam płace, masz pieniądze, bo sprzedawałeś Chorwatów”. Istnieje także rozszerzona wersja tego dowcipu, opowiadająca o wizycie towarzysza Tity i towarzysza Breżniewa w Belgradzie, gdy na powitalne zawołanie Serbów: *Druže Tito povećaj nam plate, / imaš para, prodo si Hrvate*, Tito odpowiada *Ej vi Srbi, ne dižite glas, / evo kupca, prodat ću i vas* ((...) Ej Serbowie nie podnoście głosu, znalazł się kupiec, więc sprzedam i was) (281).

⁴³ „Od kołyski aż po grób najszybciej nas wiedzie Sloba”; *Sloba* – potoczne określenie Slobodana Miloševicia.

⁴⁴ „Co by powiedział Tuđman Slobodanowi, gdyby wiedział, że jest w więzieniu? Lepszy grób niż niewola”. Efekt komiczny uzyskano przez skojarzenie tej odpowiedzi z faktem, że Tuđman w tym czasie już nie żył, więc znajdował się w grobie.

⁴⁵ „Tito miał psa Rekasa, a Tuđman ma psa Šeksa”. Dowcip w sposób zjadliwy ocenia chorwackiego polityka Vladimira Šeksa, który był znany ze służalczej postawy wobec prezydenta Tuđmana.

Analizując tematykę dowcipów politycznych, można wyróżnić całe serie, czy też cykle tematyczne dowcipów, odnoszące się do konkretnych czasów oraz wydarzeń historycznych⁴⁶, między innymi dowcipy krytykujące panujący ustroj, najpierw komunistyczny, później demokratyczny, dowcipy odnoszące się do pierwszych tzw. „demokratycznych” wyborów, dowcipy komentujące absurdalną komunistyczną rzeczywistość, dowcipy ośmieszające działalność partii oraz innych instytucji politycznych, a także odnoszące się do partyjnej nowomowy, języka propagandy oraz różnego rodzaju sloganów i haseł politycznych itd.

Što mislite kad su bili prvi demokratski izbori u ljudskoj povijesti? Kad je Bog stvorio Evu, postavio je pred Adama i rekao mu: Evo biraj si životnu družicu⁴⁷. (17)

Što je socijalizam? Socijalizam je društveni poredak u kojem su svi ljudi ravnopravni, a naročito neki⁴⁸. (44)

Kakva je razlika između mladih i starih komunista? Mladi se busaju u prsa, a stari se lupaju u glavu⁴⁹. (45)

Najobszerniejszy cykl dowcipów odnosi się do znanych osobistości z życia politycznego, wiele z nich to postaci dziś już należące do historii⁵⁰. Najwięcej dowcipów opowiadano o przywódcy Jugosławii – marszałku Josipie Brozie-Ticie, uosabiającym siłę komunizmu i socjalizmu, oraz o jego małżonce Jovance Broz.

Ukorašavali komunisti grad, pa Titovu sliku objesili i na zatvor. Zagledao se jedan prolaznik u sliku, a ukorašivači ga zapitaju je li dobro.

– Dobro je, dobro – odgovori prolaznik – ali bi bilo bolje da je unutra⁵¹. (249)

Zašto de Gaulle nije došao u Jugoslaviju? Zato što bi narod skandirao: TITO I DE GOL⁵². (261)

Kult Tity zawsze był bardzo silny, przetrwał nawet po jego śmierci. Być może jest to jedna z przyczyn tego, że jugosłowiański prezydent nadal jest nieustającym źródłem inspiracji dla twórców dowcipów politycznych.

Prvi put poslije Titove smrti otišao Cigo da posjeti Titov grob, pa nad grobom počne da se jada:

– Joooj družo Tito, kako je lijepo bilo dok si bio živ, a vidi sada, nema para, nema penzije, grebem se za kruh, vodu, struju...

⁴⁶ W taki sposób pogrupował dowcipy w swoim opracowaniu Babić. Chcąc, aby dowcipy były w dostatecznym stopniu zrozumiałe, przed poszczególnymi grupami tematycznymi zamieścił również niezbędne objaśnienia imion, nazwisk, pojęć i skrótów.

⁴⁷ „Jak myślicie, kiedy odbyły się pierwsze demokratyczne wybory w historii ludzkości? Kiedy Bóg stworzył Ewę, postawił ją przed Adamem i rzekł: Proszę, wybierz sobie towarzyszkę życia”.

⁴⁸ „Co to jest socjalizm? Socjalizm to system społeczny, w którym wszyscy ludzie są równi, a zwłaszcza niektórzy”.

⁴⁹ „Jaka jest różnica między młodymi a starymi komunistami? Młodzi biją się w piersi, a starzy stukają się w głowę”.

⁵⁰ Jak np. Mika Špiljak, Aleksandar Ranković, Edvard Kardelj, Vladimir Bakarić, Savka Dapčević Kučar i Mika Tripalo, Džemal Bijedić, Milka Planinc, Branko Mikulić, Stipe Šušar, Moša Pijade oraz in. Zainteresowanych odsyłam do antologii dowcipu S. Babić.

⁵¹ „Dekorowali komuniści miasto i podobiznę Tity powiesili również na więzieniu. Spojrzał jeden z przechodniów na fotografię, po czym został zapytany, czy jest dobrze. – Dobrze, dobrze – mówi przechodzień, ale lepiej by było, gdyby był w środku”.

⁵² „Dlaczego de Gaulle nie odwiedził Jugosławii? Dlatego, że naród by skandował: Tito i de Gol”. Jest to zagadka oparta na grze słów. Ten ciąg wyrazów można również odczytać: TITO IDE GOL, co oznacza ‘Tito idzie goły’.

Tad ga zapazi čuvar koji tu kao čuva grob, pa mu kaže:

– *Gubi se Cigo odavde, da imam metaka u pištolju, sad bih te ubio.*

Cigo će na to:

– *Čuješ, druže Tito, ni metaka više nema*⁵³.

W nowych warunkach politycznych bohaterami dowcipów stawali się kolejni przywódcy – Franjo Tuđman, Stipe Mesić oraz inni politycy, którzy oceniani byli negatywnie przez opinię społeczną (np. Ivo Račan, Vladimir Šeks, Dražen Budiša).

Powstawało wiele dowcipów będących odbiciem niechęci narodu chorwackiego do swego przywódcy – Franja Tuđmana oraz pokazujących prawdziwą radość społeczeństwa po jego śmierci. Podważano również wiarygodność wyborów, w następstwie których Tuđman został głową państwa.

*Postoje tri vrste patološke ljubavi: ljubav žene prema ženi, ljubav muškarca prema muškarcu, ljubav prema Franji i hadezeu*⁵⁴.

Drži Franjo govor, kad prozjuje dva metka. Odmah se bace čuvari na njega, a atentatora uhapsu.

– *Dobro, kako si ga mogao fulati sa tako dobrom puškom i još si tako dobar strijelac?*

– *Kako ne bi, kad su me svi u publici lupali po ramenu i vikali: Ajde sad! Ajde sad!*⁵⁵

Letjeli Franjo, Jeljcin i Clinton avionom. Odjedanput avion počne padati, a imaju samo jedan padobran.

Clinton: Ajme, što da radimo!?

Franjo: Da glasamo?

*Prihvate to oni, obave glasanje i pobijedi Franjo, uzme padobran i skoči. Jeljcin nakon toga upita Clintona: Dobro to što je Franjo pobijedio, ali nikako mi nije jasno otkud mu 253 glasa*⁵⁶.

*Zašto je Tuđmanova grobnica pokrivena kamenom koji stoji ukoso? Da narod ne bi mogao plesati na njoj*⁵⁷.

*Zašto se u Hrvatskoj ne štampaju markice s likom Franje Tuđmana? Ne bi znali ljudi s koje strane da pljunu*⁵⁸.

⁵³ „Zaraz po śmierci Tity przyszedł Cygan na jego grób i zaczyna się skarżyć: Oj towarzyszu Tito, jak było dobrze dopóki żyłeś, a popatrz co się teraz dzieje, nie ma pieniędzy, nie ma emerytury, ciężko o chleb, wodę, prąd... Zobaczył go dozorca, który pilnował grobu, i mówi mu: Zabieraj się stąd Cyganie, jakbym miał pistolet nabity, zaraz bym cię zabił. A Cygan na to: Słyszałeś, towarzyszu Tito, nawet naboju już nie ma”.

⁵⁴ „Istnieją trzy rodzaje miłości patologicznej: miłość kobiety do kobiety, miłość mężczyzny do mężczyzny i miłość do Franja i HDZ”. HDZ – *Hrvatska demokratska zajednica* (Chorwacka Wspólnota Demokratyczna), partia na czele której stał Tuđman.

⁵⁵ „Przemawia Franjo, gdy nagle słychać przelatujące dwa pociski. Natychmiast rzuca się do niego ochrona, a zamachowiec zostaje schwytany. – No dobrze, ale jak to możliwe, że nie trafiłeś z tak dobrego karabinu, a do tego jesteś strzelcem wyborowym? A jak miałem trafić, kiedy wszyscy walili mnie w ramię i krzyczeli: Dawaj, teraz! Dawaj, teraz!”.

⁵⁶ „Lecieli Franjo, Jelcyn i Clinton samolotem. Nagle samolot zaczął spadać, a mieli tylko jeden spadochron. Clinton: Co zrobić? Franjo: Może zagłosujemy? Zgodzili się, zagłosowali i zwyciężył Franjo, wziął spadochron i skoczył. Za chwilę Jelcyn pyta Clintona: No dobrze, Franjo wygrał, ale nie rozumiem skąd miał 253 głosy”.

⁵⁷ „Dlaczego grobowiec Tuđmana pokryty jest ukośnie położonym kamieniem? Żeby naród nie mógł na nim tańczyć”.

⁵⁸ „Dlaczego w Chorwacji nie drukuje się znaczków pocztowych z podobizną Tuđmana? Nie wiedzieli-by ludzie, z której strony splunąć”.

Umro je Franjo pa se sreli na granici Davor i Miloje. Veseli se Miloje:

– *Umro vam je Franjo, umro vam je Franjo.*

Tek ti se Davor nasmije:

– *Vama Slobo nije, vama Slobo nije!*⁵⁹.

Dowcipy o politykach, często odzwierciedlają ogólnie przyjętą opinię, że każdy z nich, będąc u władzy, okrada naród, pokazują również brak zaufania oraz ogólną niechęć do polityków.

Gospon, ne smijete tu parkirati auto!

– *Zašto?*

– *Pa tuda će sada proći ministri!*

– *Budite bez brige, osigurao sam auto od krađe*⁶⁰.

*Što je gore od političara koji ne vjeruje u ono što govori? Političar koji vjeruje u ono što govori*⁶¹.

*Kakva je razlika između političara i malog djeteta? Nikakva, i jedan i drugi mašu rukama i seru!*⁶².

*Kakva je razlika između telefona i političara? Telefon možete isključiti ako ste pogrešno birali*⁶³.

*Otišao se Račan ispovijediti i kaže on sve svećeniku što je sagriješio. Svećenik mu da 3 Zdravo Marije i Račan ode izmoliti. Račan: Drugarice Marijo, Zdravo, Zdravo, Zdravo!*⁶⁴

*Kako Budiša hrani psa? Na, na malo mesića!*⁶⁵

Dva komarca u saboru:

prvi: Odi idemo malo na Šeksa!

*drugi: Ne mogu, vozim*⁶⁶.

*Koju je operaciju imao Tuđman? Vadili su mu Canjugu iz guzice*⁶⁷.

⁵⁹ „Umarł Franjo i na granicy spotkali się Davor i Miloje. Cieszy się Miloje: Umarł wam Franjo, umarł wam Franjo. A na to śmieje się Davor: A wam Slobo nie, a wam Slobo nie”. Imię Davor symbolizuje Chorwat, a Miloje Serba. Imiona stanowią bardzo ważny element modelu chorwackich dowcipów, gdyż wskazują na przynależność narodową bohaterów.

⁶⁰ „Panie, tu nie można parkować auta! Dlaczego? No bo tędy zaraz będą przechodzić ministrowie! – Proszę się nie martwić, ubezpieczyłem auto od kradzieży”.

⁶¹ „Co jest gorsze od polityka, który nie wierzy w to, co mówi? Polityk, który wierzy w to, co mówi”.

⁶² „Jaka jest różnica między politykiem a małym dzieckiem? Żadna, i jeden i drugi machają rękami i srają”. Zagadka oparta jest na grze słów; chrw. wyraz *sra*ti ma dwa znaczenia: 1. ‘wydalać kał (srać)’, 2. ‘mówić (pieprzyć) głupoty’.

⁶³ „Jaka jest różnica pomiędzy telefonem a politykiem? Telefon można zawsze odłożyć, jeśli się błędnie wybierze”. Zagadka oparta jest na grze słów, wykorzystuje homotoniczność wyrazu *birati* ‘wybierać (kogoś); wykręcać (wybierać na tarczy) numer telefonu’.

⁶⁴ „Poszedł Račan do spowiedzi i mówi księdzu o wszystkich swoich grzechach. Ksiądz mu zadał (za pokutę) 3 Zdrowaś Maryjo i Račan poszedł odmówić. Račan: Towarzysko Mario, Zdrowaś, Zdrowaś, Zdrowaś!”. Aluzja do komunistycznej przeszłości Ivo Račana, który w nowej sytuacji politycznej zaczął publicznie manifestować swoją religijność.

⁶⁵ „Jak Budiša karmi psa? Masz, masz trochę mięska!”. Jest to gra słów wykorzystująca homotoniczność wyrazu *mesić* ‘zdrobniale: mięso’ i nazwiska chorwackiego prezydenta Stipe Mesicia. Obrazuje wzajemną niechęć tych dwóch polityków.

⁶⁶ „Dwa komary w parlamencie: pierwszy – Chodź, polecimy sobie na Šeksa! Drugi – Nie mogę, prowadzę”. Istnieje też inna wersja tego dowcipu: *Došla dva komarca na kongres HDZ-a pa se dogovaraju tko će koga. Prvi komarac: Ajde ti Šeksa, a ja ću Hebranga. Drugi komarac: Daj ti Šeksa, ja vozim* (Przyleciały dwa komary na kongres HDZ i umawiają się, kogo pogryźć. Pierwszy komar: Ty bierz Šeksa, a ja Hebranga. Drugi komar: Ty bierz Šeksa, ja prowadzę). Jest to aluzja do faktu, że niektórzy politycy nadużywają alkoholu.

⁶⁷ „Jaką operację miał Tuđman? Wyciągali mu Canjugę z tyłka (dupy)”. Zlatko Canjuga był jednym z doradców prezydenta Tuđmana.

Równie popularnym jak Tuđman tematem dowcipów w Chorwacji był serbski przywódca Slobodan Milošević.

Nakon što je Slobodan Milošević umro, došao je na vrata raja i krenuo kucati. Otvori mu Sv. Petar vrata, pozdravi ga i pita ga što tu radi. Ovaj kaže:

– Pa došao sam u raj.

Ovaj sav zaprepašten počne vikati na njega:

– Ma marš odavde u pakao, marš!

I ode Sloba u pakao. Kad ono, nakon deset dana opet netko kuca na vrata raja, otvori Sv. Petar vrata, a ono na vratima 10 đavola. Ovaj ih sav zaprepašten upita što oni tu rade, a đavoli svi u glas:

– Mi smo izbjeglice!⁶⁸

Umro Alija i došao na onaj svet, a tamo Tuđman sedi i kako ga ugleda, obradova se i upita:

– Šta ima Alija, brate, kako si, šta ima dole?

– Ma nema ništa, moj Franjo, sama bijeda i jad, ko može – ode u inostranstvo a ko ne može pati se dole i eto.

– A gde je Sloba, šta on radi?

– Ma i on se snaš'o, otiš'o je u inostranstvo⁶⁹.

Znate što je isto Slobodanu Miloševiću i Franji Tuđmanu? Obojica ne mogu iz zemlje⁷⁰.

Autorytarna władza komunistyczna podporządkowała sferę gospodarczą polityce, uznając ją za najważniejszy obszar swego działania. Paradoksalnie, właśnie na tym polu komuniści doznali największej klęski. Znalazło to swoje szerokie odbicie w dowcipach z tego okresu, które stanowiły formę protestu społecznego, mającą wyrażać niezadowolnienie z sytuacji ekonomicznej w kraju. Trudności gospodarcze, których doświadczał przeciętny obywatel, były powodem krytyki panującego ustroju komunistycznego. Jednymi z pierwszych dowcipów powojennych obrazujących trudną sytuację ekonomiczną kraju były prezentowane poniżej:

Došao Srb in u Hrvatsku da vidi kako braća žive.

– Kao u nebu – hvala se

– Kako to: kao u nebu?

– Lijepo, goli smo, bosi smo, ništa ne jedemo, a svuda oko nas zvijezde⁷¹. (74)

Znate li zašto su Adam i Eva Hrvati? Goli su i bosi, a misle da žive u raju⁷².

⁶⁸ „Po śmierci przyszedł Slobodan Milošević do bram raju i puka. Otworzył mu św. Piotr i pyta, co tu robi. A ten na to: No, przyszedłem do raju. Tamten cały przerażony zaczyna krzyczeć: Marsz do piekła! Poszedł więc Sloba do piekła. Po dziesięciu dniach ktoś puka do bram raju, otwiera św. Piotr, a tu przed nim 10 diabłów. Przerażony pyta ich, co tu robią, a wszystkie diabły jednym głosem: Jesteśmy uchodźcami!”

⁶⁹ „Umarł Alija i poszedł na tamten świat, a tam Tuđman siedzi i gdy go zobaczył, ucieszył się i pyta: Co tam Alija, bracie, jak się masz, co słychać na dole? – Nic się nie dzieje mój Franjo, tylko bieda i rozpacz, kto może wyjeżdża za granicę, a kto nie może, cierpi na dole i tyle. – A gdzie Sloba, co on robi? – No, on sobie daje radę, wyjechał za granicę”. Jest to aluzja do aresztowania Slobodana Miloševića i osadzenia go w więzieniu w Hadze.

⁷⁰ „Czy wiecie, co łączy Slobodana Miloševića i Franja Tuđmana? Obaj nie mogą (wydostać się) z ziemi”. Zagadka oparta jest na grze znaczeń; wyraz chorw. *zemlja* znaczy 1. 'ziemia, gleba', 2. 'kraj'. Aluzja do tego, że Milošević nie mógł opuścić Serbii, bo był ścigany za zbrodnie wojenne, a Tuđman już nie żył (więc nie mógł wydostać się z ziemi, czyli grobu).

⁷¹ „Przyjechał Serb do Chorwacji, żeby zobaczyć, jak żyją bracia. – Jak w niebie – chwała się. Jak to, jak w niebie? – Jest pięknie, jesteście goli, bosi, nie mamy co jeść, a wszędzie wokół gwiazdy”. Jest to aluzja do ciężkich warunków życia, z którymi musieli się zmagać Chorwaci w byłej Jugosławii.

⁷² „Czy wiecie dlaczego Adam i Ewa są Chorwatami? Goli są, bosi, a myślą, że żyją w raju”.

Częstym tematem dowcipów opowiadanych w tamtym czasie był brak podstawowych towarów na rynku. Obracanie tragedii w komedię oraz porównywanie z krajami bogatszymi czyniło bolesną rzeczywistość bardziej znośną.

*Našli se u nebu Englez, Francuz i Jugoslaven, sva trojica umrla zbog automobila. Englez udario u zid, Francuz se survao u rijeku, a Jugosloven kupio fiću pa umro od gladi*⁷³. (93)

*Kakva je razlika između Njemačke i Jugoslavije? Njemačka je zemlja privrednog čuda, a Jugoslavija je čudo od privrede*⁷⁴. (152)

W nowej demokratycznej rzeczywistości trzeba było niejednokrotnie borykać się z tymi samymi problemami. Okazało się, że kolejki nie były tylko reliktem minionej epoki.

*Stoji penzioner u redu za kruh i mlijeko, stoji i čeka... čeka... Prošlo neko vrijeme i njemu postane dosta svega i kaže: Sad mi je stvarno dosta svega toga, ubit ću Franju, majke mi! Vraća se on nakon sat vremena: Nema smisla, za Franju je tri puta veći red*⁷⁵.

Pomimo że Chorwacja pretenduje do wstąpienia do Unii Europejskiej, bardzo rzadko pojawiają się dowcipy na tematy unijne. Jednym z nielicznych jest prezentowany poniżej:

*Koliko ima država u Europi? Tri. Koje tri? Europska Unija, kandidati za Europsku Uniju, Bosna i Hercegovina*⁷⁶

Chorwackie dowcipy polityczne nie stanowią zamkniętego kręgu tematycznego, odnoszącego się jedynie do spraw Chorwacji i jej relacji z innymi państwami, powstają też dowcipy będące reakcją na aktualne wydarzenia i zagrożenia na świecie. Obrazują to dobrze dowcipy, które powstały po zamachach terrorystycznych w USA:

Bin Laden i sin gledaju TV kako ruše blizance WTC-a. Nakon nekog vremena pita sin Bin Ladena:
– *Tata, koji je ovo film?*
– *Sine, ovo nije film, ovo je serija*⁷⁷.

⁷³ „Znaleźli się w niebie Anglik, Francuz i Jugosłowianin, wszyscy trzej zmarli z powodu samochodu. Anglik uderzył w mur, Francuz wpadł do rzeki, a Jugosłowianin kupił fiata i umarł z głodu”; *fićo* – tak pieszczotliwie nazywano fiata 650 lub 750, który był bardzo popularny w socjalistycznej Jugosławii. W owym czasie samochód ten był marzeniem każdego obywatela.

⁷⁴ „Jaka jest różnica między Niemcami a Jugosławią? Niemcy są krajem cudu gospodarczego, a Jugosława cudem gospodarki”. Cud, że funkcjonuje.

⁷⁵ „Stoi emeryt u kolejce po chleb i mleko, stoji i čeka, i čeka... Po jakimś czasie ma tego wszystkiego dosyć i mówi: Teraz mam już naprawdę tego wszystkiego dość, zabiję Franja, jak matkę kocham! Po godzinie wraca i mówi: Nie ma sensu, do Franja jest trzy razy dłuższa kolejka!”. Krążył także bliźniaczy dowcip odnoszący się do sytuacji w Serbii w czasie embarga nałożonego na Nową Jugosławię: *Za vrijeme Miloševića u Srbiji: Velika kriza. Za kruh u redu se čeka po tri sata. Dojadilo to Živoradu pa reče: Bre, sada je stvarno dosta, idem da ubijem Slobu, ovako više ne ide!!! A ostali mu rekoše: Ma bre Živorade, ne vredi, tamo je red još veći!* (Za czasów Miloševića w Serbii: Wielki kryzys. Po chleb czeka się w kolejce po trzy godziny. Znudziło się to Živoradowi i mówi: no, teraz naprawdę koniec, idę zabić Sloba, tak się już dłużej nie da!!! A pozostali mu mówią: No nie, Živoradzie, to nie ma sensu, tam jest jeszcze większa kolejka!).

⁷⁶ „Ile jest państw w Europie? Trzy. Jakie trzy? Unia Europejska, kandydaci do Unii Europejskiej i Bośnia i Hercegovina”.

⁷⁷ „Bin Laden z synem oglądają w telewizji, jak walą się budynki WTC. Po jakimś czasie syn pyta Bin Ladena: – Tata, jaki to film? – Synu, to nie film, to serial”. Jest to gra słów; wyraz *chrv. serija* znaczy 1. ‘se-ria’, 2. ‘serial (telewizyjny)’.

Sreli se Bush i Bin Laden kratko prije napada na Ameriku. Kaže Bush Bin Ladenu:

– *Ajd, dođi na kavu*

A Bin Laden će na to:

– *Ma dobro naletit ću*⁷⁸.

Na marginesie chorwackich dowcipów politycznych sytuują się żarty, których bohaterami są przedstawiciele innych narodów byłej Jugosławii: Serbowie, Czarnogórcy, Słoweńcy⁷⁹ czy też Albańczycy, nierzadko Chorwaci mieszkających w Hercegowinie – Hercegowińcy.

W tym miejscu przykładowo zostaną omówione dowcipy o Serbach, Hercegowińczykach i Bośniakach.

Serbowie byli od zawsze częstym przedmiotem drwin Chorwatów.

*Što je to sreća? Kad potone brod pun Srba. A što je to nesreća? Kad se jedan od njih spasi*⁸⁰. (395)
*Kako se komparira pridjev snalažljiv? Snalažljiv, snalažljiviji, Srbini*⁸¹. (413)

Jednym z ulubionych tematów dowcipów byli niezbyt bystrzy i słabo wykształceni serbscy oficerowie oraz milicjanci, którzy symbolizowali znienawidzoną władzę. Krążyły dowcipy, które były bardzo dobrze znane w innych państwach bloku socjalistycznego, zwykle dostosowane do lokalnych warunków.

*Zašto idu uvijek zajedno dva milicajca? Zato što jedan zna latinicu, a drugi ćirilicu i tako mogu sve pročitati*⁸². (219)

*Zašto idu tri milicajca zajedno? Jedan zna čitati, drugi pisati, a trećem imponira što je u tako kulturnom društvu*⁸³.

Kolejną nacją, ostro wyszydzaną przez Chorwatów byli Hercegowińcy. Mieszkający w Hercegowinie, także Chorwaci, zawsze byli postrzegani przez rodaków z centrum kraju jako ludzie prymitywni, charakteryzujący się niewyszukanym gustem i niezbyt lotni umysłowo.

⁷⁸ „Spotkali się Bush i Bin Laden na krótko przed zamachem na Amerykę. Mówi Bush do Bin Ladena: Wpadnij na kawę. A Bin Laden na to: – Dobra, wpadnę”. Jest to gra słów, wykorzystująca homotoniczność wyrazu chrw. *naletjeti*, który ma dwa znaczenia: 1. ‘odwiedzić, wpaść do kogoś’, 2. ‘napaść na kogoś, nadlecieć’.

⁷⁹ *Koje su najveće prednosti Slovenije u odnosu na ostale zemlje Europe? 1. Bez problema se može prijeći iz Hrvatske u Austriju i obrnuto. 2. Jedina je europska zemlja kroz koju se može trčati maraton od jednog kraja do drugog. 3. Omiljeno je stjecište turista koji žele u jednom danu pješice sa svojom djecom razgledati cijelu obalu.* (Jakie są największe zalety Słowenii w porównaniu z innymi krajami Europy? 1. Bez problemu można przejechać z Chorwacji do Austrii i odwrotnie. 2. Jest to jedyny kraj, przez który można przebiec z jednego końca na drugi w jednym maratonie. 3. Jest ulubionym miejscem turystów, którzy chcą w ciągu jednego dnia pieszo ze swoimi dziećmi zwiedzić całe wybrzeże).

⁸⁰ „Co to jest szczęście? Kiedy utonie statek pełen Serbów. A co to jest nieszczęście? Kiedy się jeden z nich uratuje”.

⁸¹ „Jak się stopniuje przymiotnik zaradny? Zaradny, bardziej zaradny, Serb”.

⁸² „Dlaczego milicjanci zawsze chodzą we dwóch? Dlatego, że jeden zna łacinę, a drugi cyrylicę i w ten sposób mogą wszystko przeczytać”.

⁸³ „Dlaczego milicjanci zawsze chodzą we trzech? Dlatego, że jeden umie czytać, drugi pisać, a trzeciemu imponuje, że przebywa w tak kulturalnym towarzystwie”. Inna wersja tego dowcipu: *A zašto ih prati treći? Pazi na ta dva intelektualca* (A po co chodzi z nimi trzeci? Nadzoruje tych dwóch intelektualistów) (228).

Pitali Hercegovca:

– *Znaš li svirati klavir?*

– *Može bit i da znam, nikad nisam probo*⁸⁴.

*Zašto tvornica čarapa Zagreb proizvodi bijele čarape s crnom točkom? Da Hercegovci znaju, kad se točka ne vidi da treba oprati čarape*⁸⁵.

*Zašto Hercegovci ne vole Papu? Zato jer ima veću kuću od svakog od njih. Zato jer ima mercedes na kat. Zato jer je cijeli u bijelom*⁸⁶.

*Kakva je razlika između Hercegovca i toalet papira? Nikakva, povučesh jednog idu svi!*⁸⁷

Jednak najbardziej ośmieszanym narodem, nierzadko wręcz wyszydzanym przez pozostałe narodowości tworzące niegdyś wspólnotę jugosłowiańską, byli mieszkańcy Bośni⁸⁸.

Najpopularniejszymi bohaterami dowcipów stali się Mujo i Suljo (względnie Haso i Huso, Mujo i Haso) – dwaj Bośniacy, będący uosobieniem tępoty umysłowej, niezaradności i nieporadności, równocześnie zaś swoistego sprytu. Kiedy w 1971 roku do władzy doszedł pochodzący z Bośni i Hercegowiny Džemal Bijedić, mówiono, że zakazał opowiadania dowcipów o Bośniakach. Wtedy zaczynano opowiadanie takich dowcipów w następujący sposób: *Bila dva Slovenca, Haso i Huso (Mujo i Suljo)*⁸⁹.

Prezentowanych poniżej kilka dowcipów o Bośniakach, tych z okresu wcześniejszego, ale też z czasów po 1991 roku, bardzo dobrze pokazuje specyficzny stosunek do tego narodu.

Išli Huso i Haso polagati ispit. Haso se vratio, a Huse nema.

– *Što je bilo? – upitaju ga.*

– *Dobili mi pitanje kakva je razlika između kapitalizma i socijalizma, ja nisam znao pa propo, a Huso je znao pa ga zatvorilo*⁹⁰. (51)

Na Trgu bana Jelačića u Zagrebu prose dva čovjeka. Ispred jednog piše: „Ja sam hrvatski borac, bez posla, pomozite”, a ispred drugog „Ja sam srpski borac, bez posla, pomozite”. I tako prolaze dani, a prolaznici daju novac samo Hrvat. Jednom im priđe neka starija gospođa i pita Srbina:

– *A zašto ti ne prosiš u Beogradu, ovdje nećeš ništa dobiti. Vidiš da svi daju novac našem hrvatskom borcu – i dade 10 kuna Hrvat.*

Ode gospođa, a „Srbini” se okrene „Hrvat”:

– *Jesi li je čuo Haso, ona će nas učiti marketingu!*⁹¹

⁸⁴ „Pytali Hercegowińczyka: – Czy umiesz grać na pianinie? – Može i umiem, nigdy nie próbowałem”.

⁸⁵ „Dlaczego fabryka skarpetek w Zagrzebiu produkuje białe skarpetki z czarną kropką? Żeby Hercegowińczycy wiedzieli, że kiedy kropki nie widać, to trzeba uprać skarpetki”.

⁸⁶ „Dlaczego Hercegowińczycy nie lubią Papieża? Dlatego, że ma większy dom niż oni, piętrowego mercedesa i że jest cały na biało”.

⁸⁷ „Jaka jest różnica między Hercegowińczykiem a papierem toaletowym? Żadna, pociągniesz jednego, wychodzą wszyscy”. Aluzja do tego, że Hercegowińczycy zawsze trzymają się razem.

⁸⁸ Lj. Filipović, *Čemu se smijemo?*, „TVRĐA: časopis za književnost, umjetnost i znanost”, 2004, br. 1/2, s. 203–208.

⁸⁹ „Było sobie dwóch Słowenców...”.

⁹⁰ „Poszli Huso i Haso zdawać egzamin. Haso wrócił, a Husa nie widać. – Jak było – pytają go. – Dośtaliśmy pytanie, jaka jest różnica między kapitalizmem a socjalizmem. Ja nie wiedziałem, więc nie zdałem, a Huso wiedział i go zamknęli”.

⁹¹ „Na placu bana Jelačića w Zagrzebiu żebrze dwóch mężczyzn. Przed jednym stoi napis: »Jestem bojownikiem chorwackim, bez pracy, pomóżcie«, a przed drugim »Jestem serbskim bojownikiem, bez pracy,

*Došao Mujo u Njemačku. Mora na WC. Na jednom vratima nacrtana ženska cipela, na drugom muška, kako je to uobičajeno. O Bože, gdje da ja uđem, kad imam opanke?*⁹²

Sjedi Mujo na kamenu i dođe Haso i kaže:

– Sjediš i razmišljaš, ha?

*– Ne, samo sjedim*⁹³.

Bośniacy są ciągle bardzo popularnym tematem dowcipów, stanowią niewyczerpane źródło humoru – są niepowtarzalni, nieśmiertelni i ponadczasowi. Często żarty o nich mają również charakter obsceniczny. Wraz z inną, główną bohaterką dowcipów o Bośniakach – Fatą, sytuują się na marginesie dowcipów politycznych. Jak trafnie zauważa Filipović⁹⁴, Fata, muzułmanka z Bośni, jest jednym z ostatnich relikwów czasów byłej Jugosławii. Postać tej kobiety oraz dwóch wspomnianych już wcześniej bohaterów, są elementami łączącymi Chorwatów i Serbów; oba te narody z równym upodobaniem opowiadają dowcipy o nich.

Zamykając tematykę najbardziej popularnych dowcipów politycznych, należy poruszyć jeszcze jeden problem – żartów odnoszących się do narodu żydowskiego. Żydzi są niewielką społecznością, mieszkającą w granicach byłej Jugosławii, dlatego dowcipy o nich nigdy nie były szczególnie popularne w Chorwacji (inaczej niż na przykład w Polsce). Należy jednak zwrócić uwagę na pojawiające się nowe zjawisko. Ostatnio na internetowych stronach neoustaszowskich można znaleźć wiele dowcipów o Żydach⁹⁵. Nie jest to być może zjawisko powszechne, ale może sygnalizować zmianę nastrojów w kraju. Nie da się zaprzeczyć, że okres rządów Tuđmana spowodował intensyfikację nastrojów nacjonalistycznych. Żydzi stali się tematem żartów zamieszczanych w powstających w sieci blogach. Sami twórcy tych stron internetowych określają te dowcipy mianem nazistowskich⁹⁶. Myślę, że wybrane poniżej tylko niektóre przykłady bardzo dobrze odzwierciedlają te nastroje:

Okolo ponoći uđu SS-ovci u barake kod Židova, upale svijetla, probude ih i poviču:

„Oblačenje dečki, idemo na party!”

Židovi će na to: „A što puštate?”

SS-ovci: „Plin iz tuševa?”

Židovi: „A tko svira?”

*SS-ovci: „Hans sa mitraljezom!”*⁹⁷.

pomoćcie». I tak mijają dni, a przechodnie dają pieniądze tylko Chorwatowi. Pewnego razu podchodzi do nich starsza pani i pyta Serba: – A dlaczego ty nie zebrzesz w Belgradzie, tutaj nic nie dostaniesz. Widzisz, że wszyscy dają pieniądze naszemu chorwackiemu bojownikowi – i daje 10 kun Chorwatowi. Pani odchodzi, a Serb zwraca się do Chorwata: – Słyszałeś Haso, ona nas będzie uczyła marketingu!”.

⁹² „Przyjechał Mujo do Niemiec. Musi do toalety. Na jednych drzwiach narysowany jest damski but, na drugim męski. O Boże, gdzie mam wejść, skoro mam opanki”; *opanke* – są to skórzane buty, kiperce, noszone przez wieśniaków.

⁹³ „Siedzi Mujo na kamieniu, przychodzi Haso i mówi: – Siedzisz i rozmyślasz, he? – Nie, tylko siedzę”.

⁹⁴ Lj. Filipović, *Čemu se...*, s. 204.

⁹⁵ Niektóre z nich można również przeczytać na innych stronach internetowych, gdzie prezentowane są dowcipy o różnorodnej tematyce, np. <http://funatic.dizy.hr>

⁹⁶ <http://bandicoot.blog.hr/2007/07/index.html>

⁹⁷ „Okolo pólnocy wchodzą SS-mani do baraków żydowskich, zapalają światło, budzą ich i krzyczą: Ubierać się chłopaki, idziemy na imprezę! A Żydzi na to: A co puszczacie? Gaz z prysznicy. – A kto będzie grał? Hans na karabinie maszynowym”; *mitraljez* oznacza ‘rodzaj karabinu maszynowego’.

*Stavi Hitler 100 Židova u staklenik i kaže: Koga vidim kraj prozora, ubit ću ga!*⁹⁸

Dode Hitler Židovima: „Ajde mi pjevajte”

Prvi Židov: „Ja sam mali Židov!”

Drugi Židov: „Ja sam mali Židov!”

Hitler: „Hans dodaj ritam!”

*Hans: „Ratatata!!!”*⁹⁹

*Kako Židovi planiraju bijeg iz zatvora? Visina dimnjaka puta brzina vjetra!*¹⁰⁰.

*Kako strpati 100 Židova u auto? 2 naprijed, 2 otraga i 96 u pepeljaru!*¹⁰¹.

Jak słusznie zauważył Babić, wiele dowcipów przenoszonych jest z jednego języka do drugiego, względnie z jednego narodu do drugiego, i są oparte na powtarzającym się motywie lub schemacie¹⁰². Szczególnie żyzne dla rozwoju dowcipu politycznego stały się systemy totalitarne, w których często „produkowało się” ten sam typ dowcipu, dostosowany jedynie w szczegółach do warunków lokalnych¹⁰³. Znaczny procent dowcipów opowiadanych w Chorwacji ma swoje źródła i wzory w dowcipach obcych, które – wędrując z jednego społeczeństwa do drugiego – bardzo się rozpowszechniły, a potem pojawiły się również i w realiach demokratycznych, dostosowując się do nowych warunków politycznych. Zmienia się nieco baza materiałowa, repertuar tematyczny – niegdyś opowiadano dowcipy o drugiej wojnie światowej, partyzantach, później milicjantach, braku podstawowych towarów na rynku, dziś także o brakach, ale innych – zmieniają się ludzkie potrzeby.

Istnieje wiele tzw. dowcipów bliźniaczych, opowiadanych za czasów totalitarnego państwa, a dostosowanych później do nowych okoliczności. Wiele bliźniaczych dowcipów, opowiadanych w Chorwacji dotyczy zarówno realiów tego państwa, jak i innych krajów.

*Znaš li koja je treća nagrada za pričanje političkih viceva? Posjet Kumrovcu s malim zadržavanjem u Lepoglavi. A druga? Krstarenje Jadranskim morem s dužim zadržavanjem na Golom otoku. A prva? Susret s Titom!*¹⁰⁴. (191)

⁹⁸ „Wpuszcza Hitler 100 Żydów do szklarni i mówi: jak któregoś zobaczę przy oknie, zabiję!”.

⁹⁹ „Przychodzi Hitler do Żydów: No, zaśpiewajcie mi. Pierwszy Żyd: Jestem małym Żydem! Drugi Żyd: Jestem małym Żydem! Hitler: Hans, podaj rytm! Hans: Ratatata!!!”.

¹⁰⁰ „W jaki sposób Żydzi planują ucieczkę z obozu? Wysokość komina pomnożona przez prędkość wiatru”.

¹⁰¹ „Jak wpakować 100 Żydów do auta? 2 z przodu, 2 z tyłu i 96 do popielniczki”.

¹⁰² Zaczynają się też pojawiać dowcipy nazistowskie skierowane przeciwko Serbom, jak np.: *Na satu hrvatskoga jezika pita profesorica Ivicu da odrecitira jednu pjesmicu „Ide Srbin poljem, trčim da ga koljem!”.*

– Bravo Ivce, četvorka!”

– Zašto četvorka, zašto ne petica?

Što ga nisi odmah zaklao... („Na lekcji języka chorwackiego prosi nauczycielka Jasia, żeby wyrecytował wierszyk: „Idzie Serb polem, biegnę, by go zakłuć” – Brawo Jasiu, czwórka! – Dlaczego czwórka, a nie piątka? – Bo nie od razu go zarżnąłeś...”). Dowcip ten zatytułowany jest *Ivica ustaša*.

¹⁰³ S. Babić, *Hrvatski politički...*, s. 586.

¹⁰⁴ „Czy wiesz, jaka jest trzecia nagroda za opowiadanie dowcipów politycznych? Odwiedziny Kumrovcu, z krótką przerwą w Lepoglavi. A druga? Żeglowność po Morzu Adriatyckim, z dłuższym postojem na wyspie Goli Otok. A pierwsza? Spotkanie z Titą”. Kumrovec to miejsce pochodzenia Tity, znajduje się w chorwackim Zagorju (nieдалеко Zagrzebia); Lepoglava to miejscowość znajdująca się nieдалеко wsi Kumrovec, w czasach komunistycznego reżimu osadzano tam więźniów politycznych; na wyspie Goli Otok znajdował się ciężki obóz dla więźniów (przeciwników) politycznych; spotkanie z Titą równało się śmierci.

*Da bi se narod u SRJ smirio odlučio Slobu napraviti natječaj u političkim vicevima sa slijedećim nagradama: treća nagrada – čuvanje kasarne JNA po noći, druga nagrada – nepovratna karta za Metohiju i Kosovo, prva – susret s Titom*¹⁰⁵.

Podejrzewano nawet, że jednym ze źródeł pochodzenia części dowcipów politycznych są rozmaite centrale wywiadowcze lub ośrodki propagandowe, które zajmują się „produkcją” i lansowaniem tzw. dowcipów politycznych, dostrzegając ich rolę jako bardzo skutecznego instrumentu propagandowego¹⁰⁶. Wychodzono nawet z założenia, że jeżeli o kims opowiada się dowcipy i żartuje z niego, to wpływa to wręcz pozytywnie na popularność tej osoby, a nie tylko bezpośrednio przyczynia się do jej ośmieszenia czy zdeprecjonowania.

Powszechnie sądzi się, że brak ucisku ze strony władzy nie sprzyja satyrze politycznej ani tworzeniu dowcipów. Uważa się, że obecnie kawały polityczne nie są już tak zabawne, a dowcip polityczny jest w fazie zaniku. Taki sąd nie jest jednak prawdziwy, gdyż także dzisiaj tworzone są nowe dowcipy, odnoszące współczesną rzeczywistość Chorwacji do realiów komunistycznej Jugosławii; w tego typu żartach porównuje się współczesne wydarzenia z czasami realnego socjalizmu. Jednak najczęściej spotkać można dowcipy, które niemal dosłownie zostały zaadaptowane do współczesnych realiów, następuje jedynie zmiana postaci lub instytucji, natomiast schemat żartu i pointa pozostają bez zmian.

Porównując dowcipy, które skrupulatnie zebrał i uporządkował w swojej antologii Babić oraz dowcipy z okresu późniejszego, bardzo wyraźnie dostrzegamy, że po rozpadzie Federacyjnej Jugosławii oraz zmianie systemu państwowego (w 1991 roku) dowcipy tworzone są i opowiadane przeważnie według starych wzorców, jedynie na stare szablony nakłada się nowe realia polityczne. W Chorwacji, tak jak w innych krajach postkomunistycznych, działają podobne mechanizmy – zmieniają się jedynie obiekty żartów oraz bohaterowie dowcipów. Pomimo że model polityczny się zmienił (od chwili objęcia władzy przez Tuđmana), a wolność słowa pozwala na opowiadanie dowcipów już bez strachu przed karą, to jednak żarty z osób rządzących nadal są źle widziane.

Warto zastanowić się nad faktem tak częstego odwoływania się do przeszłości oraz powszechnego stosowania w dowcipie starych wzorców, nieprzystających zazwyczaj do warunków współczesnej demokracji. Jednym z powodów jest niewątpliwie społeczne poczucie, że pomimo zmian ustrojowych w sferze politycznej i społecznej, mechanizmy rządzące polityką i życiem społecznym nie uległy przekształceniom. Stefan Garczyński zauważa:

Na ogół powielanie wymaga uaktualniających zmian, lecz istnieją żarty, które raz po raz odradzają się w niezmienionej postaci. Trwałość ich pochodzi stąd, że każdy słuchacz może je sobie dowolnie uzupełnić czy wytłumaczyć, bądź stąd, że w ich przedmiocie nic się nie zmieniło¹⁰⁷.

¹⁰⁵ „Aby naród w SRJ uspokoić, zdecydował Sloba zorganizować konkurs na najlepszy dowcip polityczny z następującymi nagrodami: trzecia nagroda – warta w koszarach JNA w nocy, druga nagroda – bilet w jedną stronę na Metohiję i Kosovo, pierwsza – spotkanie z Titą”. Tu mamy już inne realia: JNA – *Jugoslovenska narodna armija* (Jugosłowiańska Armia Ludowa); Kosovo – synonim bardzo niespokojnego regionu; Tito już nie żyje, czyli spotkanie z nim oznacza śmierć.

¹⁰⁶ Za: S. Babić, *Hrvatski politički...*, s. 587–588.

¹⁰⁷ S. Garczyński, *Z czego się śmiejecie?*, Warszawa 1994, s. 28.

Dlatego Chorwaci nadal śmieją się z dowcipów o Ticie czy Stalinie, mimo że wielu z nich nie pamięta czasów komunizmu. Korzystając z naszej wiedzy historycznej, potrafimy zinterpretować taki dowcip, w miejsce starego bohatera wstawić inną osobę publiczną. Powielane przez nas wzory nie odnoszą się przecież do konkretnych wydarzeń, ale oparte są przede wszystkim na matrycach, które można dostosować do dowolnych osób, instytucji i realiów. Innym powodem kopiowania konkretnych dowcipów może być fakt dopatrywania się w wydarzeniach bieżących pewnych podobieństw do przeszłości. Poprzez zestawienie starego żartu z nową sytuacją dokonywana jest swoista interpretacja otaczającego świata, polegająca na wykazaniu cech analogicznych. Aby tego dokonać, sięgamy do przeszłości, pomimo że jest ona często źródłem niepewności i poczucia zagrożenia.

Współczesny dowcip prezentuje postmodernistyczne pojmowanie historii wyrażone między innymi poprzez przekonanie, że każda teraźniejszość (współczesność) zawsze ponownie (re)interpretuje i (re)konstruuje swoją przeszłość¹⁰⁸. Chorwaci również lubią opowiadać stare dowcipy i śmiać się z nich. Pomimo że powstają wciąż nowe żarty, to jednak te stare pozostają ciągle w obiegu. Jako podsumowanie tej próby analizy dowcipu politycznego w Chorwacji nasuwa się zatem myśl, że również dowcip, podobnie jak historia, lubi się powtarzać.

Źródła internetowe:

<http://www.vicevi.net>
<http://funatic.dizzy.hr>
<http://www.vicevi.biz>
<http://www.inet.hr/~imurk/vicevi.htm>
www.freeadult2000.com
<http://www.promowebsevis.com>
<http://smijesniblog.blog.hr>
www.sjovhumor.com
www.public.globalnet.hr/~jospetri/RockyNet/vicevi/hercegovci.html
<http://p200.ezboard.com/Politiki-vicevi>
www.niktitanik.com
<http://www.podrum.net>
<http://bandicoot.blog.hr/2007/07/index.html>
<http://www.croportal.net/forum/vicevi-i-smijesni-tekstovi/hitler-i-zidovi>

---

¹⁰⁸ J. Užarević, *Karikaturnost...*, s. 52.